

SEMINÁŘ K ÚVODU DO SOCIÁLNÍ ANTROPOLOGIE (SAN 301)

ESEJ č. 2

19. 12. 2012

Jméno: **Tereza Hronová**

UČO: **415071**

Obor: **Sociologie a sociální antropologie**

Téma:

- 2) Zhodnot' a srovnaj přístup M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství.

Náboženství představuje fenomén, který je nejen nesnadno definovatelný, ale který také zajímá vědce a teoretiky už od prvopočátku. V této eseji postupně představím přístupy ke studiu náboženství, tak jak je pojmají James Frazer, Edward Evans-Pritchard, Victor Turner a Michael Harner. Všichni zmínění antropologové, religionisti a etnografové v širokém okruhu náboženství nalézají a představují určitou problematiku, ať už se jedná o šamanismus u Harnera, magii u Frazera, primitivní náboženství u Evans-Pritcharda nebo rituály přechodu u Victora Turnera. Jaké jsou hlavní koncepty jejich teorií, jakými směry byli ovlivněni a jestli jsou v jejich smýšleních dohledatelné prvky podobnosti, to bude hlavní náplní této práce.

Představení jednotlivých osobností začnu s Jamesem Frazerem. Frazerovo studium i pojetí náboženství je založeno na problematice magie a jejího vlivu na různá tabu, a na totemismu jako nefunkčního systému, který umožnil vznik náboženství. Frazera pováleční antropologové zařadili mezi evolucionisty.¹ Největší pozornost věnoval studiu magie, a to především ve svém slavném díle *Zlatá ratolest*. Žádnou jasnou definici magična nepředkládá, ale označuje ho za „falešný systém přírodní zákonitosti“.² Sympatetickou magii (zákon vnitřního souladu) pak rozděluje na magii homeopatickou (zákon podobnosti) a magii kontaktní (zákon dotetku).³ Homeopatickou magii pozoruje například u kmene Warramunga, jehož náčelník se snaží rozmožít ptáky kakadu tím, že napodobuje jejich hlas. Co se týče kontaktní magie, lze ji sledovat u pověry, která tvrdí, že když se člověk zmocní vypadnutého vlasu či nehtu jiného člověka, může působit na jeho vůli.

Ve svém dalším slavném díle *Totemismus a magie* postupně graduje svou analýzu totemismu, když ho nejprve charakterizuje shromažďováním zdrojů z přírody a označuje ho za typ magie. Nakonec však dospívá k názoru, že totemismus jako systém nefunguje, a právě tato nefunkčnost se stala důvodem pro nástup náboženství. Jinými slovy, když lidé zjistili, že magie nefunguje, začali se obracet k duchovním bytostem. Frazer však zachází až do pozitivistického stádia, tvrdí, že když lidé nenašli pochopení ani v náboženství, obrátili se k vědě. „Magie razila cestu vědě,...a je-li toto černé umění dítětem omylu, stalo se přesto matkou svobody a pravdy“⁴

Naproti Frazerovi, který se, ikdyž poněkud pasivně, zajímal o nejstarší praktiky náboženství, Edward Evans-Pritchard tvrdí, že hledání prvopočátků náboženství je zbytečné. Evans-Pritchard byl funkcionalista, trdil, že religio musíme studovat v celku, myšlenku a praktiky neodděleně, vysvětlovat příčiny. Sám se snažil o obsažení obecné náboženské teorie a metodologie, zaměřil se však, a prakticky veškeré své náboženské bádání zasvětil súdánskému kmenu Nuerů. Nejvýraznější skutečností u tohoto kmene je fakt, že neznají slovní spojení, které by se dalo přeložit jako „já věřím“. Evans-Pritchard však zdůrazňuje, že koncept víry jako vnitřního pocitu je jeden z nejtýpčtějších kulturních konceptů západní civilizace, který lidé nikde jinde neznají.

¹ Kandert Josef, Slovo úvodem, str. 6 in FRAZER James, 1977 (FRAZER, James George. *Zlatá ratolest: Magie, mýty, náboženství*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 632 s)

² FRAZER James, 1977, str. 18 (FRAZER, James George. *Zlatá ratolest: Magie, mýty, náboženství*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 632 s)

³ FRAZER James, 1977

⁴ FRAZER, James, 1977, str. 48

Další oblastí, které Evans-Pritchard věnoval velkou pozornost bylo studium primitivních náboženství. Jeho snaha tkvěla především ve vyzdvihování jejich důležitosti. Primitivní národy jsou podle něj „částí velké oblasti náboženství a...práce s různorodými náboženskými představami a praktikami primitivních národů nás může přivést k určitým výsledkům o podstatě náboženství vůbec...“.⁵ Navíc dodává, že předpokladem pro pochopení náboženství je znalost přírodních náboženství. Zmiňuje, že mnozí antropologové zahrnují do náboženství všechno, co je spojeno s tzv. „primitivní mentalitou“, tedy totemismus, magii, kouzelnictví, tabu. Sám se důkladně věnoval magii a upravoval teorie svých předchůdců.

Vyvracel například Frazerovy omyly v oblasti magie. Výše jsem zmiňovala Frazerovo zaměřování se na praktickou stránku magie. Zkoumal techniky, které musí čaroděj používat, aby dosahoval svých cílů. Ve svém díle *Čarodějnictví, orákula a magie u Zandů* Evans-Pritchard však jistým způsobem snížil důležitost magických technik, když ukázal, že „pro poznání jejich dopadu... je zapotřebí prozkoumat celý náboženský systém...“.⁶ Ukázal tak, že Frazerova magická technika není tím nejdůležitějším ukazatelem ve studiu nadpřirozených sil. Studium magie negativně hodnotil i obecně: „... většina z toho, co bylo v minulosti s naprostou sebedůvěrou zvěřejněno o animismu, totemismu, magii ... se prokázalo jako chybné...“.⁷

Zcela jiné oblasti se dostává pozornosti v pojetí náboženství Victora Turnera. Jeho studium je založeno na rituálech, především pak rituálech přechodových. Turner věří, že společnost je proces přechodů mezi realitou a *communitas*, a rituál slouží jako most tohoto přechodu. V počáteční fázi „je společnost strukturovaným, diferenciováním a hierarchickým systémem politicko-právně-hospodářských pozic, které mají různé druhy hodnocení a rozdělují lidi podle kritéria „více“ či „méně““.⁸ V liminární (přechodové) fázi je společnost v podstatě nestrukturovaný a relativně nediferenciováný *comitatus*.⁹ Po přechodu společnost přechází do *communitas*, kde jsou si všichni lidé rovni. *Communitas* definuje jako společnost nebo-li komunitu noviců. Dle jeho názoru komunita noviců obnažuje člověka, a společný prožitek proto vnímají všichni stejně. Bourají se tak hranice. Společné prožitky v komunitě potom Victor Turner potom pokládá za vůbec nejdůležitější, jelikož formují společenskou strukturu v *communitas*. Společné zážitky, které pak lidé utvrzují, dává lidem rituál.

⁵ EVANS-PRITCHARD, 1968, str. 149 in HORYNA, Břetislav a PAVLINCOVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001. 462 s. ISBN 80-7182-123-3

⁶ Kandert Josef, Slovo úvodem, str. 7 in FRAZER James, 1977(FRAZER, James George. *Zlatá ratolest: Magie, mýty, náboženství*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 632 s)

⁷ EVANS-PRITCHARD, 1968, str. 150

⁸ TURNER, Victor, 2004, str. 97 (TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2004. 194 s. Eseje a studie.)

⁹ TURNER, Victor, 2004

Stejně jako Evans-Pritchard se i Victor Turner zmiňuje o tzv. primitivních národech, jejich názory se doplňují. Evans-Pritchard věcně poznamenává, že tzv. primitivní národy jsou sice v mnoha ohledech nevyspělé, v jiných aspektech mohou však svou rozvinutostí přesahovat nejvyspělejší země.¹⁰ Victor Turner zachází ještě o kousek dál, když tvrdí, že jednodušší národy vlastně ani neexistují, některé národy mají prostě jen jednodušší technologie.¹¹ K podobnému závěru koneckonců dříve došli i antropologové doby Frazerovy, kteří určili, že primitivní společnost nikdy ani neexistovala, protože neexistuje shoda o tom, co je primitivní.

Michael Harner je na rozdíl od všech výše zmíněných antropologů mnohem aktivnější ve svém přístupu k náboženství, to, co zkoumá, zároveň i zakouší. V jeho případě tedy jihoamerický šamanismus. Vždy se snaží infiltrovat se do šamanského prostředí (proces známý jako „going native“), a zúčastnit se jejich rituálů. Harner si všímá skutečnosti, že v minulých dobách především vinou misionářů a kolonizátorů byla kultura kmenů utlačovaná a šamanismus byl na ústupu. To se však v poslední dekádě změnilo, když „se lidé odpoutali a překročili věk víry“.¹² Uvědomili si, že kulturně podmíněné náboženské texty nejsou dostatečně přesvědčivé. Šamanismus dle Harnerova názoru pomáhá lidem najít vlastními výzkumy a vlastní cestou jejich vlastní závěry, jelikož „se jedná o metodologii, nikoliv o náboženství“.¹³ Z tohoto tvrzení je více než zřejmé, že náboženství Harner považuje za příliš teoretické a nepřesvědčivé na to, aby mohlo lidem poskytovat paradigmaty pro jejich osobní existenci. Šamany označuje za držitele starobyklých technik, které používají k udržení pohody a zdraví u sebe i u svých blízkých. Všímá si skutečnosti, že západní medicína není vždy schopna poradit si s problémy nemocných a stále častěji hledají doplňkové léčebné metody a uchyluje se k experimentům, u kterých však není schopna rozeznat účinnost od neúspěšnosti. Šamanské praktiky jsou naproti tomu prověřeny časem. Mimo to, co je v očích Harnera nejdůležitější, je fakt, že šamanismus je „strategií osobního učení a jednání na základě toho, co jsme se naučili.“¹⁴

James Frazer tvrdí, že lidé překonali období totemismu, dali možnost vzniku náboženství, a když je přestaly uspokojovat duchovní pravdy, obrátili se k vědě. Podobně se na tento přechod dívá i Michael Harner, když tvrdí, že náboženství se stalo nepřesvědčivým. Podle něj „věk vědy“ dává spíše než náboženství prostor metodologiím, pomocí kterých si lidé sami hledají své pravdy. „Děti věku vědy dávají přednost tomu, aby ... se dobraly ke svým vlastním závěrům týkajícím se podstaty a mezí reality.“¹⁵

¹⁰ EVANS-PRITCHARD, Edward Evan. *Social anthropology*. London, 1969

¹¹ TURNER, Victor, 2004, (TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2004. 194 s. Eseje a studie)

¹² HARNER, Michael, 2010, str. 8 (HARNER, Michael J. *Cesta šamana: [jak probudit svůj vnitřní potenciál]*. Praha: DharmaGaia, 2010. 204 s. Religio; sv. 5)

¹³ HARNER, Michael, 2010, str. 9

¹⁴ HARNER, Michael, 2010, str. 21

¹⁵ HARNER, Michael, 2010, str. 9

Závěrem je třeba říct, že je zjevné, že každý z autorů se v široké oblasti náboženství zabýval jiným konceptem, to však neznamená, že srovnání jejich teorií nemůže přinést žádné společné body. Především Evans-Pritchard často polemizoval s teoriemi Jamese Frazera týkajícími se studia magie, potažmo totemismu. U Michaela Harnera zase můžeme pozorovat určité doplnění Frazerova vývoje lidského myšlení a společnosti od totemismu k vědeckému přístupu. Harner potvrzuje, že náboženství se stalo nepřesvědčivým a lidé hledají pravdu za pomocí vědy. Koneckonů i Victor Turner nastiňuje vývoj společnosti. Ač skrze rituály, popisuje přechod z hierarchizované společnosti do takové, kde jsou si všichni rovni. Navíc představuje podobnou teorii ohledně tzv. primitivních národů jako Evans-Pritchard. A srovnat všechny antropology lze i na poli nejobecnějším. Zatímco Frazera, Evanse-Pritcharda i Turnera bychom mohli označit za klasické teoretiky Michael Harner se zásadním způsobem liší od všech výše zmíněných, a to především v aktivnějším přístupu ke studiu náboženství.

BIBLIOGRAFIE

EVANS-PRITCHARD, Edward Evan. *Social anthropology*. London, 1969

FRAZER, James George. *Zlatá ratolest: Magie, mýty, náboženství*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 632 s.

HARNER, Michael J. *Cesta šamana: [jak probudit svůj vnitřní potenciál]*. Praha: DharmaGaia, 2010. 204 s. Religio; sv. 5.

HORYNA, Břetislav a PAVLINCOVÁ, Helena. *Dějiny religionistiky: antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001. 462 s. ISBN 80-7182-123-3

TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2004. 194 s. Eseje a studie.